

Huizinga Noster

A FORDÍTÓ UTÓSZAVA

Kötetünkben Johan Huizinga nyolc írása olvasható. Ám ez aligha ilyen egyszerű. Ha valakire, akkor rá biztosan igaz, hogy amikor olvassuk, nem csak a szövegeit olvassuk. Az, hogy a holland történész az 1930-as évek közepétől ilyen erővel van jelen a köztudatban, jórészt már néhány – máig meghatározó – értelmezés konvencionalizálódásának a következménye: Huizinga, a humanisták méltó utóda; pártatlan, nyugodt szemlélődő és az intellektuális tisztaság megtestesítője; Németalföld legnemesebb hagyományainak örököse; az európai szellem képviselője filozófusként, világpolgárként, illetve egy kis nép fiaként, aki – akárcsak annak idején Erasmus – egyedülként ismerte fel Közép-Európa sorsában a védendő európai ügyet, és próbálta megóvni szűklátókörűségének következményeitől a Nyugatot. De a kései műveiből sugárzó nem-konfesszionális keresztény meggyőződés vagy inkább jámborság is sok hívet szerzett neki.

Huizinga adatolhatóan a húszas évek közepétől kezdve hatott Magyarországon. Az első recenzió 1926-ban jelent meg a kolozsvári *Korunk* hasábjain a *Herbst des Mittelalters*ről. Bár német fordításban napvilágot látott tanulmányköteteiről és a harmincas években született könyveiről rendre beszámoltak a filozófiai és történettudományi folyóiratok, Huizinga mégis főleg irodalmárookra hatott, egészen különböző világnézetű és szellemi karakterű szerzők írtak és gondolkodtak róla, kapcsolódtak hozzá: Szerb Antal, Passuth László, Bóka László, Cs. Szabó László, Gogolák Lajos, Halász Gábor, és még sokan

mások. (A szövegeit, illetve róla szóló írásokat közlő lapok, folyóiratok skálája még ennél is sokkal színesebb, a *Napkelettől* a *Korunkon át az Apollóig*.) A magyar recepciót nagyban elősegítette, hogy Huizinga a harmincas évek elejétől kultúrkritikusként és hazája „szellemi nagyköveteként” exponálta magát. 1936-ban a Népszövetség genfi székhelyű Szellemi Együttműködés Bizottságának tanácskozására a magyar szervezőbizottság kérésének eleget téve Magyarországra is ellátogatott. Személyes jelenlétének és magyar kapcsolatainak minden bizonnyal szerepe volt abban, hogy művei 1938-tól gyors egymásutánban, némileg összcecsúsza jelentek meg nálunk fordításban: jellemző módon elsőként a „korai” főmű, *A középkor alkonya* (1919), és éppen aktuális bestsellere, *A holnap árnyékában* (1935). Alighanem ez utóbbi játszotta – egyébként már jóval a magyar fordítás elkészülte előtt – a legnagyobb szerepet a holland szerző nem mindennapi magyarországi sikerében. Sokan az ebben a könyvében körvonalazódó „metapolitikussága” miatt választották akkoriban Huzingát; ahogy Bóka László találóan megfogalmazta, morális és intellektuális megújulást sürgető művének „*politikai vonatkozásai mindig a kultúra egészének távlatában ábrázolódnak s politikai fogalmait tudományos, elemző lelkiismerettel mutatja be*”. (Ugyanakkor – Klaniczay Gábor szavaival – az újabb háború előestéjén Magyarországon „*hirtelen égető, mához szóló tartalmat kaptak*” *A középkor alkonya* „*finoman megszerkesztett elemzése*” is, amelyeken kétségkívül nyomot hagyott, hogy végső formájukat az első világháború éveiben nyerték el.) Úgy tűnik, hogy Huizinga már csak stílusával, műfaji és témaválasztásaival, gondolkodásának tág horizontjával is alternatívát jelenthetett az elképzelt aranykorokba menekülést felelőtlenységnek érző, de az (egyébként sokféleképpen értelmezett) manni „*harcos humanizmus*” gondolatát hátrító polgári értelmiségnek. Egyes magyar kiadók a világháború alatt is fontosnak tartották, hogy – ha csonka

és/vagy némileg cenzúrázott formában is, de – megjelenjenek Huizinga írásai.

Amikor 1946–47-ben Cs. Szabó László a Képzőművészeti Főiskola frissen alapított, már nevében is „reakciós” művelődéstörténet szakán Erasmusról tartott előadást, kimondva (s talán valóban a kimondott szó erejében bízva) valamiféle egyensúlyi helyzet, béke beálltát üdvözölte: „*A harcos humanizmus, a tájékozott marxizmus, a haladó polgári gondolkodás ma már egyforma tisztelettel gondol a gondolat e vitatlan (sic!) hőisére, akinek legkiválóbb életrajzíróját s magyarázóját, Huizingát, a hitlerizmus halált hozó fogságba vetette volt.*” Mindazonáltal lenyűgöző erudícióval, nagy pszichológiai éleslátással és bölcsességgel megírt előadásainak szövege néhol igencsak áthallásosra sikeredett, nemcsak a világháború tapasztalata szól minden sorából, hanem mintha azt is (meg)érezte volna, hogy milyen idők jönnek. 1947 után az amúgy is felbomlott szellemtörténetet idealisztikus, reakciós irányzatnak bélyegezte, egykori képviselőit bírálta, elutasította és kirekesztette a hivatalos magyar politika és a tudomány. A hetvenes évek közepén lazult a tiltás; ezt kihasználva haladó fiatal tudósok összesövetkeztek, és más nagy nyugati történészek mellett Huizingát is beemelték a nyilvánosságba. Tudatosan, valamiféle megegyezés részeként, vagy félig-meddig automatikusan (talán *saját* ízlésüktől is vezettetve), kizárólag a progresszív, liberálisabb értelmiségiek kis körét kapcsolták össze Huizinga nevével, befogadástörténetével, elsősorban Szerb Antal és Halász Gábor szerepét hangsúlyozva, akik ráadásul maguk is afféle ikergénuszoknak tűntek fel – jóllehet még Huizingához való viszonyuk is egészen eltérő volt. A hagyomány egy szálla szűkült, azokat emelték ki, akik, úgymond, – Klaniczay Gábor kifejezésével – Huizingához hasonlóan „*a polgári hagyomány letisztultságát*” képviselték. Jellemző, hogy a *Válogatott tanulmányok* egyik újrakiadásának (1997) utószavát ezek a mondatok

zárják: „Kiadásunkkal nemcsak Johan Huizinga, de a fordító, Radnóti Miklós és a holland művelődéstörténész kortárs magyar követői emléke előtt is tisztelegni szeretnénk. Csak sejthető, hogy mi maradt félbe. Alig fél éven belül, 1944 novembere és 1945 márciusa között halt meg Radnóti Miklós, Szerb Antal, Johan Huizinga és Halász Gábor.” Az ehhez hasonló kijelentések azt mutatják, hogy ekkoriban, Huizinga újabb felfedezésekor sokan némi múzeumi érzülettel fordultak a holland történész felé. Változatlanul elevenen éltek azonban – ha jórészt tudattalanul is – mindazok a minták, amelyek a harmincas évek közepétől a negyvenes évek közepéig lehetővé tették és segítették Huizinga kanonizálódását Magyarországon – ami szerencsésen a hagyomány leszűkülése ellen dolgozik.

A rendszerváltást követően reprint formában – tehát, sajnos, változatlan szöveggel – újra kiadták Huizinga már ismert műveit, de további könyvei és írásai is megjelentek hazai fordításban a történészek, és ma már a róla szóló holland monográfiák közül is több olvasható magyarul. Olyan komoly magyar interpretátorai vannak, mint például a költő-filozófus Horkay Hörcher Ferenc vagy az irodalomtörténész Thomka Beáta. Igazán büszkék lehetünk arra, hogy Huizinga beépült a magyar kultúrába. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy életműve más országokban jóval inkább része az eleven diskurzusnak. Németországban például nemrég kezdtek hozzá művei összkiadásának, *egyetlen* fordítót megbízva e herculesi munkával, aki azokat a könyveit, írásait is újrafordítja, amelyeknek esetenként akár három-négy német fordítása is rendelkezésre áll már – ami sokkal több kötelező tisztelgésnél. Talán nálunk is lesz még reneszánsza.

Balogh Tamás

Életrajzi táblázat

(AZ ÖNÉLETÍRÁSBAN EMLÍTETT TÉNYEKHEZ KAPCSOLÓDVA)

1872. december 7. / *Megszületik Groningenben*
- 1874 / *Édesanyja halála*
- 1876 / *Apja újránősül*
1879. szeptember / *A jelmezes felvonulás Groningenben*
- 1885 / *Megkezdzi gimnáziumi tanulmányait*
- 1891 / *Felveszik az újrakeresztelő közösségbe*
- 1891 ősze / *Megkezdzi tanulmányait a groningeni egyetem „holland irodalom” szakán*
- 1893 / *„Szigorlati vizsga” (a már képesítést adó kandidaatsexamen)*
- 1895 / *„Doktori vizsga” (az egyetemi tanulmányokat lezáró doctoralexamen)*
1895. október 29. / *Beiratkozik a lipcsei egyetem téli szemeszterére*
1899. május / *Megvédi disszertációját (cum laude)*
1899. szeptember / *Középiskolai történelemtanár Haarlemben*
- 1902 / *Megnősül, nászút Itáliában. A Flamand Primitívek bruggei kiállítása*
- 1903 / *Apja halála. Októberben megtartja első előadását az amszterdami egyetem magántanáraként*
- 1905–1914 / *Az egyetemes történelem professzora a groningeni egyetemen*
1914. július / *Felesége halála*
1914. október / *Történelemprofesszor a leideni egyetemen*
- 1916 / *A Holland Tudományos Akadémia felveszi tagjai sorába*
- 1914 / *Megjelenik A középkor alkonya*
- 1924 / *Megjelenik az Erasmus*
- 1932–33 / *A leideni egyetem rektora*
- 1933 / *Szakít legjobb barátjával, André Jollesszel*
- 1935 / *Megjelenik A holnap árnyékában*

- 1936 / *Woudschotenben előadást tart a „történelmi megérzőkülés”-ről*
1936 / *Erasmus-emlékév*
1937 / *Újranősül*
1938 / *Megjelenik a Homo ludens*
1940. november 27. / *A leideni egyetem bezárása*
1941 / *Kollégáival együtt beadja lemondását. Augusztustól fogoly a sint-michielsgesteli táborban. Októberben egészségi állapotára tekintettel elengedik. Száműzetés De Steegben*
1943 vége / *Utam a históriához címmel megírja önéletrajzi vázlatát*
1945. február 1. / *Meghal*

A fordítás alapjául szolgáló kiadás

Verzamelde werken I–IX. Tjeenk Willink, Haarlem, 1948–1953

A kötetbe felvett írások első megjelenése

- Over historische levensidealen.* Tjeenk Willink, Haarlem, 1915
Het historisch museum. In *De Gids*, 84 (Amsterdam, 1920), 251–262.
Dürer in de Nederlanden. In *De Gids*, 84 (Amsterdam, 1920), 470–484.
Natuurbeeld en historiebeeld in de achttiende eeuw. In *Schriftenreihe der Allard Pierson-Stichting*, Groningen, 1933
Nederland's geestesmerk. In *Gedenkboek der Maatschappij tot nut van 't Algemeen ter gelegenheid van haar 150 jarig bestaan*, Amsterdam, 1934, 1–26.
De historische grootheid. In *Het Kouter*, 1940, 124–131.
Hoe bepaalt de geschiedenis het heden? Tjeenk Willink, Haarlem, 1947
Mijn weg tot de historie. Tjeenk Willink, Haarlem, 1947